HILDE GUNN SLOTTEMO

Skrittvis framgang eller uberegnelige sprang?

1970-tallets ml-debatter i Rana

På midten av 1970-tallet gikk de politiske diskusjonene for fullt om partiet AKP-ml, både i Rana og i resten av landet. Det skjedde til tross for at partiet fikk liten oppslutning ved valg. AKP og deres valgorganisasjon Rød Valgallianse var fenomener som gjorde mer ut av seg i den offentlige debatten og det politiske rommet enn det valgoppslutningen skulle tilsi. Ml-ernes opposisjon var i stedet preget av utenomparlamentariske virkemidler som våpen. Rundt omkring på arbeidsplasser i Rana la partiets medlemmer premisser for viktige debatter, de organiserte demonstrasjonstog og politiske møter, og de fylte avisspalter opp og ned med innlegg og leserbrev om utallige saker. Diskusjonene rundt ml-bevegelsen var ofte sterkt følelsesladet, med skarpe anklager og innlegg fra alle parter. «Rød Valgallianse er farlig!» het det ett sted, av andre utdypet og begrunnet med at partiet viste «total mangel på forståelse for fagbevegelsen og dens arbeidsform».[1] Fra AKP ble det svart med kritikk av «LO/DNA-ledelsens folkefiendtlige politikk», som ble hevdet å være en alvorlig trussel mot arbeidsfolks interesser.[2] Hva var det disse debattene og diskusjonene handlet om? Hvordan kan vi forstå og fortolke dem i dag, 30 år etterpå?[3]

Koksverk og klubb – bedrift og organisasjonsforhold

AS Norsk Koksverk var en av de store, statlige industribedriftene som ble opprettet i Rana i etterkrigstida. Her jobbet i overkant av 300 ansatte fra produksjonsstart i 1964, de aller fleste var menn. Arbeiderne var organisert i Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund (NKIF), med en

bedriftsklubb knyttet til den lokale fagforeningen Mo Kjemiske Fagforening (MKF). Her var Koksverksklubben den dominerende klubben, med ansatte fra Norgas og tre vaskerier organisert i de øvrige bedriftsklubbene. Internt på Koksverket ble klubben delt i fire grupper som hver var ledet av et gruppestyre bestående av formann, nestformann og sekretær. Disse gruppene var knyttet til hver sine avdelinger ved bedriften: mekanisk verksted, ammoniakk, transport og koks, den siste også kalt batterigruppa. De første årene var organisasjonsprosenten ved bedriften lav; under 50 prosent i 1967. Den steg imidlertid raskt og var på 95 prosent i 1969.[4]

Allerede da Norsk Koksverk startet produksjonen i 1964, ble det oppdaget tekniske problemer som gjorde det nødvendig med en større rehabilitering av bedriften. 26. november 1974 fattet Stortinget vedtak om at ovnsbatteriene ved Koksverket skulle mures om. Arbeidet var planlagt å ta 46 uker og var kostnadsberegnet til 26 millioner kroner. Det tyske selskapet Dr. C. Otto & Co., som hadde levert teknologien til Koksverket, fikk oppdraget med ommuringsarbeidet. De stilte med 30 mann til jobben, mens Koksverket skaffet et tilsvarende antall murere og hjelpearbeidere. Batteri I ble satt i drift igjen i desember 1975, mens det andre ovnsbatteriet hadde oppstart i juli 1976. De nye kamrene fungerte som normalt, men Koksverket hadde fremdeles problemer med røyk- og gasslekkasjer som ikke var blitt løst med denne restaureringen. Ommuringen betydde likevel at koksovnene fikk en forlenget levetid på ti år, og var i praksis det siste store vedlikeholdsarbeidet før Koksverket ble nedlagt i 1988.

Midten av 1970-tallet var dermed en turbulent periode på Koksverket, med store diskusjoner om viktige fagligpolitiske spørsmål.

Blant de norske hjelpearbeiderne som ble brukt under dette ommuringsarbeidet, var det en håndfull unge menn med politiske sympatier i retning AKP-ml. Disse ungdommene tok raskt opp flere fagligpolitiske saker på Koksverket, og engasjerte seg sterkt for å endre lønns- og arbeidsforholdene for ommurerne. Det skapte store konflikter internt blant de ansatte produksjons- og hjelpearbeiderne, med splittelse av arbeiderne som resultat. Midten av 1970-tallet var dermed en turbulent periode på Koksverket, med store diskusjoner om viktige fagligpolitiske spørsmål. Slik var dette en fase hvor kjente prinsipper og retningslinjer ble rokket ved, noe som gir en fruktbar inngang til å studere normer og idealer som til daglig ikke var artikulert blant arbeiderne.

Generelt var 1970-tallet en tid med politisk uro i Norge. Ulike protestbevegelser var blitt dannet de siste årene. De hadde spesielt appell til unge mennesker, gjerne skoleelever og studenter. En av disse nyskapningene var AKP-ml, som var blitt dannet med grunnlag i SUF-ml i 1972–73. En del av medlemmene her var unge, skolerte mennesker som på grunn av partiets sjølproletariseringsstrategi hadde begynt å jobbe i

industrien. På Koksverket medførte dette store bruduljer, med mye diskusjon, eksklusjonsforsøk og interne konflikter. Hva var det som gjorde at ml-erne skapte så mange protester og så mye engasjement ved bedriften og i lokalsamfunnet? Hva var det AKP-medlemmene utfordret og provoserte hos koksverksarbeiderne? Jeg vil i det følgende se på hvordan de lokale debattene kan vise brytninger av viktige normer, verdier og selvforståelser i arbeidslivet.

Opposisjon og offensivt opprør - politisering av klubben

Før AKP-erne kom inn på Koksverket, hadde partipolitiske motsetninger stort sett vært fraværende ved bedriften. Et par fagforeningsrepresentanter hadde foreslått å knytte bedriftsklubben kollektivt til Arbeiderpartiet eller å gi partiet økonomisk støtte, men det hadde blitt nedstemt på styre- og medlemsmøter i klubben. Heller ikke NKP hadde noen framtredende rolle på Koksverket, i motsetning til på Jernverket.

Etter at ommuringsarbeidet startet i 1975 oppsto det imidlertid en del politisk uro ved bedriften. En av de konkrete sakene som nå ble diskutert, dreide seg om lengden på ansettelsesforholdet til de hjelpearbeiderne som var blitt tatt inn. Etter hvert som framdriften for ommuringen ble endret, ble flere av dem oppsagt. Koksverksklubben protesterte skarpt på dette og jobbet med saken på flere måter – delvis med suksess. I forkant av konflikten omkring ml-erne var det derfor en del uro blant koksverksarbeiderne, med hjelpearbeiderne i sentrum for misnøyen. For idealistiske revolusjonære var det dermed lett å tømme bensin på bålet.

Med noen sentrale ml-ere i spissen, stilte hjelpearbeiderne krav om bedre lønns- og arbeidsforhold og fremmet disse med en underskriftsliste.

I april året etter blusset det opp en ny konflikt rundt ommurerne på batteriene, nå med tydelige partipolitiske undertoner. Med noen sentrale ml-ere i spissen, stilte hjelpearbeiderne krav om bedre lønns- og arbeidsforhold og fremmet disse med en underskriftsliste. Klubbstyret var nå meget kjølig til initiativet og distanserte seg øyeblikkelig fra aksjonen.Trolig var det ikke kravene i seg selv de reagerte på, men heller måten disse ble fremmet på, retorikken rundt dem, og, ikke minst, den partipolitiske tilknytningen til aksjonslederne. Tre av dem – alle AKP-ere – ble innkalt til et klubbstyremøte for å drøfte de framsatte kravene. Herfra refererte klubbstyrets sekretær fra noe som ser ut til å ha vært et underlig møte. Ifølge styreprotokollen hadde aksjonslederne gjort det klart at om «ikke kravene ble innfridd, kunne vi [klubbstyret] vente hva som helst», og at aksjonistene «ikke kunne garantere hva som måtte skje». Videre ble det «antydet fra herrene [aksjonslederne] at det kunne være aktuelt å sette seg på 'revva'.»[5] Klubbstyret gjorde det imidlertid klart at ingenting ville bli

akseptert om det ikke var i henhold til lov og avtale, og samme dag orienterte de bedriftsledelsen om det de mente var en trussel om arbeidsnedleggelse og konflikt. Der presiserte de at klubbstyret anså aksjonen som ulovlig og derfor tok avstand fra den.

Kort tid etter ble ommurernes underskriftsliste drøftet på et medlemsmøte. Her troppet hele 92 koksverksarbeidere opp. De skulle diskutere kravene fra de midlertidige ansatte og det som styret kalte «fraksjonsvirksomhet» i organisasjonen. Klubbstyret hadde på forhånd formulert et forslag til vedtak hvor det het at lønns- og arbeidsforholdene for ommurerne hadde fått fullt forsvarlig organisasjonsmessig behandling. I tillegg mente de at det var gjort aktive og helt bevisste forsøk på å spille ut lovlig valgte tillitsmenn over sidelinjen i den hensikt å få til en ulovlig aksjon, og ba medlemsmøtet ta «avstand fra de tendenser til fraksjonsvirksomhet som en har sett blant de midlertidig ansatte på ommuringen». De var arrangert av «et fåtall politiske ekstremister» for å «fremme sine egne politiske mål».[6]

Under møtet ble det framsatt et alternativ til klubbstyrets forslag til vedtak. Her het det at medlemsmøtet tok avstand fra all partipolitisk innblanding i Koksverksklubbens indre forhold, før det ble presisert at ommurerne ikke hadde handlet i strid med dette. Tvert imot hadde de fremmet sine faglige interesser på en måte som i all hovedsak hadde vært korrekt, og deres mål ble også vurdert som rimelige. Klubbstyret ble derfor anmodet om å føre saken videre. Disse formuleringene var en klar støtte til ommurernes fagligpolitiske krav og ønsker, samtidig som det var et forsøk på å riste av seg det partipolitiske stemplet som klubbstyret hadde gitt aksjonen blant hjelpearbeiderne. I dette motinnlegget ble også klubbformann Reidar Rønningsen beskyldt for å framstille ml-erne som aksjonshissere. At underskriftskampanjens ledere hadde truet med streik eller sitt-ned-aksjon, ble hevdet å være oppspinn fra klubbformannens side, og det ble påstått at han hadde «en baktanke [med] å få laget til noe som kunne tolkes som en streiketrussel».[7] Rønningsen måtte også tåle kritikk for et leserinnlegg om AKP-ml som var publisert i Rana Blad.[8]

Rønningsen måtte også tåle kritikk for et leserinnlegg om AKP-ml som var publisert i Rana Blad.

Etter langvarig debatt ble det en skriftlig votering over de to forslagene til uttalelse fra medlemsmøtet. Det resulterte i et nederlag for klubbstyret, med 49 mot 43 stemmer. Forslaget som støttet ommurernes fagligpolitiske krav, men som samtidig rent prinsipielt kritiserte all partipolitisk virksomhet ved Koksverket, var dermed blitt vedtatt. Vedtaket var formulert som et kompromissforsøk mellom partene, men kan også leses som en klar støtte til aksjonistene på kokssida. Det kan derfor sees som en strategi, der kritikk av partipolitisk innblanding var et salgsargument som mildnet innholdet i saken. Uansett synliggjorde dette vedtaket en indre opposisjon mot klubbsty-

rets linje i denne saken. Klubbstyret hadde gått på et nederlag, og aksjonslinja hadde vunnet fram.

Til tross for støtte til ommurernes krav på medlemsmøtet, begynte en del av hjelpearbeiderne å få kalde føtter i etterkant av dette møtet. De vegret seg for et samarbeid med unge ml-ere, og protesterte mot det de mente var misbruk av deres underskrifter i partipolitisk øyemed. I et brev til klubbstyret het det at underskriftslistene var blitt utnyttet av en «gjeng med velskolerte folk» med andre hensikter enn det hjelpearbeiderne kunne ha forestilt seg. De tok «fullstendig avstand fra denne aksjonen», selv om de av aksjonslederne dermed ble «klasifisert som feiginger».[9] I et annet brev kunne to menn «ikke godta at vi får noe på vort rulleblad p.g.a. andres jevelskap».[10] At hjelpearbeiderne trakk tilbake sin støtte til underskriftsaksjonen kan skyldes at de var redde for at en lefling med aksjonistene kunne få konsekvenser for deres framtidige jobbmuligheter på Koksverket. Det fantes en mistanke om at underskriftslista hadde kommet på avveie, og at klubbledelsen, bedriften eller arbeidsformidlingen kunne bruke den til for eksempel yrkesforbud. I den lokale AKP-avisa «Veien Fram» ble Rønningsen og Koksverket beskyldt for politisk siling og svartelisting av arbeidere på politisk grunnlag, nettopp med utgangspunkt i denne lista.[11] Denne redselen førte til at arbeidskontoret i Rana måtte sende et brev der de avkreftet at det forelå svartelister over arbeidssøkere til Koksverket og andre bedrifter i distriktet.[12] Det viser hjelpearbeidernes oppfatning av klubbens makt og også deres ønske om å satse på riktig hest. Slike spekulasjoner fikk kanskje ny fart etter at Arbeiderpartiets ordfører Alf Øverli oppfordret til yrkesforbud for AKP-ere. I en reportasje i Dag og Tid uttalte han: «Etter mi oppfatning burde ikkje ein einaste AKP-ar, kor dyktig han enn måtte vere, få høve til å bli tilsett i det offentlege korkje her eller der.»[13]

Reidar Rønningsen var formann i Koksverksklubben fra 1971 til 1979 og i Mo Kjemiske Fagforening fra 1972 til 1975.

Et avisintervju med klubbformann Rønningsen kan også ha medvirket til at en del valgte å trekke seg fra underskriftslista. I Rana Blad uttalte han at Koksverket var pekt ut på norgeskartet som en prøvebedrift for AKP-mls splittelsesvirksomhet, og at det var tydelig at AKP satset sterkt på denne bedriften.[14] Det ble også advart mot dette på lederplass i lokalavisa, der det het at marxist-leninistene satset sterkt og målbevisst på å få innpass i statsindustrien i Rana, og at mange partimedlemmer var beordret om å søke arbeid nettopp her.[15] Allerede to dager etter avisintervjuet med Rønningsen meldte ni personer fra til styret i batterigruppa at de ønsket å trekke seg fra underskriftslista. Koksverksklubben hadde dermed lyktes i å få medlemmene til å se aksjonen for hjelpearbeiderne som et partis politiske strategi for å få innpass i industrien. Kravene fra

underskriftslistene, som opprinnelig var blitt vurdert som rimelige og fornuftige krav fra hjelpearbeidernes side, var nå blitt gitt en partipolitisk betydning. Det som i utgangspunktet hadde vært en klubbstyresak med krav som klubbledelsen selv hadde fremmet eller rent prinsipielt vært enig i, ble nå sett i lys av partipolitisk infiltrasjon fra ytterste venstre. Når disse tolkningene først var lansert, ønsket folk å ta avstand fra AKP-ml og det som ble ansett som partiets forsøk på infiltrasjon.

Klubben og fagforeningen splittes

Saken om hjelpearbeiderne tydeliggjør en begynnende maktkamp om kontrollen med fagforeningsapparatet på Koksverket. Fra vårparten 1976 kom den til uttrykk på to av nivåene i fagforeningsapparatet: batterigruppa og Mo Kjemiske Fagforening. I februar 1976 ble ml-eren Geir Solheim valgt til formann for MKF, til tross for sterk kritikk og frykt for at det ville føre til «oppløsning av fagbevegelsen».[16] I batterigruppa ble den valgte tillitsmannen forsøkt satt til side i fagligpolitisk sammenheng. Den konkrete bakgrunnen var at han ikke ville forhandle om hjelpearbeidernes krav om bedre lønns- og arbeidsforhold fordi han mente at dette var forhold som allerede var bestemt i forhandlinger og overenskomster mellom klubbstyret og bedriftsledelsen. Resultatet ble nok ei underskriftsliste. Her hevdet 23 personer at de var misfornøyde med ham som tillitsmann. I tillegg ble det arrangert et ekstraordinært årsmøte hvor det ble kampvotering om formannsvervet mellom sittende leder og ml-eren Solheim. Imidlertid var det først på neste ordinære årsmøte i 1977 at AKP vant formannsvalget, og dermed skaffet seg kontroll over enda en del av koksverksarbeidernes fagforeningsapparat.

I februar 1976 ble ml-eren Geir Solheim valgt til formann for MKF, til tross for sterk kritikk og frykt for at det ville føre til «oppløsning av fagbevegelsen».

Også i forbindelse med andre møter var det bråk og politisk uro. Blant annet ble det fryktet at møter skulle kuppes av AKP, og at det da kunne tvinges gjennom vedtak klubbstyret ikke kunne støtte. For å sikre at det «*kun* er arbeidere på Koksverket som har adgang» bestilte styret nye og oppdaterte medlemslister fra Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund sentralt, og de stilte med dørvakter på møtene.[17] I etterkant av årsmøtet besluttet Koksverksklubben at de ikke ville samarbeide med Geir Solheim i MKF om årets tariffrevisjon. Som begrunnelse ble det vist til årsberetningen som var blitt vedtatt med 64 mot 2 stemmer på det ekstraordinære årsmøtet. Her het det at klubbstyret så «meget alvorlig på det engasjement som den høyeste tillitsmann lokalt her på stedet har lagt for dagen (...) Han unnser seg ikke for å drive med underskriftslister, komme med dulgte trusler om aksjoner på bedriften. Søke å opptre på vegne av de valgte tillitsmenn i forholdet til bedriften, ja sågar drive

åpenlys fraksjonsvirksomhet på medlemsmøtene med å gå mellom benkeradene og dirigere troppene sine. Alt dette i tillegg til at han åpent går ut i splittelseskampanjen i fagbevegelsen i Rana».[18] I tillegg var det kritikk av at Solheim hadde delt ut AKP-avisa «Veien Fram». I dette bladet mente klubbstyret at omtalen av Koksverkets tillitsmenn var «på en måte som vi ikke kan akseptere», ved at de ble beskyldt for «å drive med skittent spill, drive med svik og intriger osv.»[19] Disse krasse uttalelsene forteller om sterke følelser og frustrerte fagforeningsfolk – og det gjør det på tide å stille spørsmål om hvordan alle disse konfliktene kan forståes.

«En liten fanatisk gruppe av marxist-leninister i Rana»[20]

Torbjørn, en av de sentrale fagforeningsmennene og klubbstyrets støttespiller i disse debattene, fortalte om konfliktene med ml-erne i et ettertidig intervju. Han avsluttet sin lange fortelling med et spørsmål – kanskje mest til seg selv: «Eg kjenne jo en del [AKPere], og er gode kompisa med en del av de i dag, som va' der då. Og de flire jo berre ut av det i dag, og det gjær jo eg og. Og eg syns de er vældig grei, men det her vart så opphopa akkurat i en startfase, trur eg. Så eg har mang' gång tenkt på det, og diskutert det i ettertid, ka va' det som skjedd' då? Men nei, det vart berre sånn.»[21] Torbjørn besvarer altså sitt eget spørsmål med et litt oppgitt «det vart berre sånn». Han resignerer og gir opp å finne et skikkelig svar. En konflikt som syntes enkel og selvinnlysende i fortida, er ikke blitt så lett å forstå i ettertid. For hva var det egentlig disse diskusjonene dreide seg om? Hvordan kan de intense og sterkt opprivende debattene forståes? Hvorfor ble motstanden mot AKP så sterkt og tydelig uttrykt?

> EF-striden gjorde i tillegg sitt til at ml-bevegelsen ble sterkere og mer utholdende i Norge enn i andre vestlige land.

For det første er det klart at dette var en politisk kamp som handlet om plasser og posisjoner. Arbeiderpartiet var i denne perioden sterkt presset, først ved avskalling til SF i 1961, så med EF-kampen i 1972. På slutten av 1960-tallet var AUF i oppløsning, etter sterk indre stridighet. Også motsetningene mellom AUF og moderpartiet var store, og de ble ytterlige tilspisset i forbindelse med folkeavstemningen om EF. EF-striden gjorde i tillegg sitt til at ml-bevegelsen ble sterkere og mer utholdende i Norge enn i andre vestlige land. Arbeiderpartiets manglende evne til å håndtere indre uenighet i medlemskapsspørsmålet, skapte rom for alternativ organisering og for ml-bevegelsen. Dessuten styrket streikebevegelsen tidlig på 1970-tallet ml-ernes selvtillit som arbeiderklassens politiske lederskap, og gjødslet tanken om behovet for et revolusjonært arbeiderparti.[22] Lokalt i Rana hadde Arbeiderpartiet hatt ordføreren i mange år; i Nord-Rana

Geir Solheim var en av de ledende ml-erene ved koksverket.

sammenhengende siden 1925, i Mo siden 1937, og i hele perioden etter at de to kommunene var blitt samlet i 1964. For å forstå debattene om ml-bevegelsen både nasjonalt og lokalt, er det viktig å se dem i dette lyset.

At AKP-ere ble valgt til sentrale posisjoner i fagforeningsapparatet på Koksverket, viser at de hadde en del støtte blant arbeiderne. Det handlet om misnøye med og opposisjon mot klubbstyret, blant annet skapt i forbindelse med EF-striden. I tillegg var Koksverkets ml-ere strategisk dyktige. De hadde en vilje til verv, og hadde som unge, ugifte menn stor arbeidskapasitet. Noe av oppslutningen kan også forklares med at arbeiderne ikke så de partipolitiske koblingene i de konkrete sakene før Rønningsen og klubbstyret gjorde oppmerksom på dem og påpekte dem som et problem. Uansett kom klubbstyret i Koksverksklubben under press fra en opposisjon som etter hvert viste seg å være ganske stor. Det var dermed en maktkamp om å sikre politiske plasser, hvor intensiteten må sees på bakgrunn av Ap's truede posisjon i fagforeninger og på partikontorer lokalt og nasjonalt.

Men er dette hele forklaringa på det sterke engasjementet omkring ml-erne? Finnes det andre perspektiver som kan belyse alle de følelsesladde diskusjonene, de oppglødde fagforeningsmøtene og de intense

fordømmelsene? Her kan publisert forskning i liten grad være til hjelp. Det lille som finnes av faglitteratur omkring AKP-ml har hovedsakelig konsentrert seg om framveksten av partiet og forklaringer på tilslutningen. Det har vært lite litteratur som har sett ml-bevegelsen på grunnplanet og forsøkt å gi en analyse av konfliktene mellom de unge aktivistene og folk innen den etablerte arbeiderbevegelsen. For å forstå fagforeningene og de øvrige arbeidernes reaksjoner på AKP-ml finnes det dermed ingen litteratur som kan kaste lys over diskusjonene. Likevel: kampene om plasser og posisjoner er kanskje ikke hele forklaringen. Her kan avisdebatter og leserinnlegg i lokalavisa Rana Blad være til hjelp.

«- fra det stille undergraver de samfunnet»[23]

På midten av 1970-tallet var det store debatter i Rana Blad med kritikk av den revolusjonære bevegelsen i Rana og i landet for øvrig. I artikler, ledere og leserinnlegg ble det i skarpe ordelag og med sterk retorikk tatt avstand fra AKP-ml. Ut fra innhold og underskrifter virker det som det først og fremst var mennesker med sosialdemokratiske oppfatninger – LO- og Ap-lojale ranværinger – som tok til motmæle mot ml-erne. Det var de som utgjorde AKPs politiske grunnlag, og det var dette konkurranseforholdet som gjorde at situasjonen ble truende for den etablerte arbeiderbevegelsen. Rana Blad – arbeiderbevegelsens organ i lokalsamfunnet – var aktiv og engasjert i kritikken av AKP. AKPs innlegg var ofte forkortet eller redigert fra avisas side, eller de hadde en redaksjonell hale hvor avisa kritiserte innholdet i ml-ernes leserbrev. Rana Blad hadde også flere lederartikler der de tok avstand fra AKP og deres politikk i skarpe ordelag. Enten avisa uttalte seg på egne vegne eller fungerte som talerør for andre, så var den en klar støtte for Arbeiderpartiet og den etablerte fagbevegelsen i Rana.

I disse debattene ble det skapt og brukt noen skiller mellom «oss» og «dem», hvor AKP-ml ble satt i et motsetningsforhold til det som ble presentert som en relativt homogen og ensartet sosialdemokratisk bevegelse. Dette var basert på at indre likhet i de to kategoriene ble understreket og framhevet, mens forskjellene mellom dem ble løftet fram og tydeliggjort. Slik kunne «sosialdemokrater» framstå som en lik og ensartet gruppe, speilet i forhold til ml-erne som de politiske «andre». Som Marianne Gullestad har påpekt, etableres ikke slike skillelinjer og symbolske grenser først og fremst for å stenge noen ute, men for å gjerde noen inne; for å beskytte og ta vare på sosial identitet.[24] Det var ikke bare det som ble ekskludert som var det sentrale – det var like mye det som ble rammet *inn*. Hva var det som ble følt truet og som trengte beskyttelse?

Det var hovedsakelig to dimensjoner som gikk igjen i disse avisdebattene. Det ene temaet gjaldt forholdet til arbeidslivets regler. I en rekke avisartikler og leserbrev ble AKP-ml kritisert for at de ikke aksepterte

og respekterte arbeiderbevegelsens tradisjoner. Arbeidslivets avtaler, de etablerte regler og prosedyrer, var ansett som truet av en bevegelse som hadde resolusjoner, streiker og væpnet revolusjon som sine virkemidler. Ml-bevegelsen ble hevdet å være ute etter å undergrave dette systemet: «Man bør ikke le av fanatiske diktaturtilhengere – selv om det er få av dem i det norske samfunnet. De arbeider i ly av det demokratiet de vil styrte, og de spør ikke hva folket mener, de avgjør sjøl hva folket skal mene og hva som er i deres interesse.»[25] Til tross for politisk retorikk om generalstreik og revolusjon, stilte AKP til valg, hadde et organisert partisystem og gikk inn i tillitsmannsapparatet i bedriftene. De benyttet dermed det etablerte demokratiske systemet. I følge kritikerne var imidlertid deres motiver å fjerne de samme demokratiske kanalene. Det arbeidet skjedde i det skjulte og var unndratt offentlighetens kontroll. De var «muldvarpene» – «diktaturtilhengerne som bruker demokratiet til å undergrave demokratiet».[26]

I tillegg til hemmelig arbeid i ly av demokratiet, ble det hevdet at ml-erne ville skape uro og utrygghet: «Deres fremgangsmåte er, enten de erkjenner det eller ikke, å plante folk i bedrifter, skape uro i arbeiderbevegelsen.»[27] Som vi har sett, var det nettopp mistanke om at AKP sentralt prøvde å infiltrere tungindustrien i Rana for å prøve ut den revolusjonære virksomheten ved statsbedriftene. I et leserinnlegg het det at: «'De røde' (...) er mest opptatt av å forfatte resolusjoner og støtteerklæringer som blir sendt i øst og vest, når man bare kan se en mulighet til å skade Det norske Arbeiderparti og topptillitsmennene i LO.»[28] I en annen sammenheng var de politiske metodene ansett som direkte farlige: «Farlig vil jeg si blir det om AKP (ml)-metodene skal få noe større tilslutning. De ønsker å framelske kamp med streik som klimaks. Vi bør på ingen måte la oss lure av tilsynelatende arbeidervennlige elementer som vel i grunnen er yrkesdemonstranter uten forankring i politikk av noe slag.»[29] Det var dermed redsel for at AKP skulle oppildne til streik på arbeidsplassene, løsrevet fra organisasjonenes avtaler og regler for hvordan det kunne brukes som virkemiddel. Med de ville streikene i første del av 1970-tallet som bakgrunn, var det tvil om at ml-erne ville anerkjenne at streik bare kunne brukes innenfor rammene av Hovedavtalen.

Arbeidslivets avtaler, de etablerte regler og prosedyrer, var ansett som truet av en bevegelse som hadde resolusjoner, streiker og væpnet revolusjon som sine virkemidler.

Også den internasjonale arbeiderdagen var truet av en alternativ 1. mai-markering. Den skjedde i regi av Faglig 1. mai-front, en av de mange frontene ml-bevegelsen dannet eller overtok. I en lederartikkel kom Rana Blad med appell om å slutte opp om de fagorganisertes arrangementer 1. mai og i stedet la de revolusjonære og «selvbestaltede 'folkets representanter' (...) leke arbeidstog for seg selv.»[30] Samorganisasjonen – som fellesorgan for fagbevegelsen i Rana – var den som skulle arrangere

1.mai-feiring på vegne av industrisamfunnets arbeidere. Folk ble oppfordret til å ta trusselen fra AKP-ml på alvor, og mobilisere til kamp. AKP-ml måtte stoppes. Der hadde hver enkelt et ansvar: «De har for fritt spillerom, men det skyldes vel like mye oss selv, hver enkelt av oss, vi som er mest opptatt av vår velferd. Vi har det så godt at vi egentlig ikke skjønner hva vi har å miste.»[31] «Diktaturtilhengerne» måtte få klart svar ved at arbeiderne sluttet opp om fagbevegelsens 1. mai-feiring.[32]

Slik var ml-bevegelsens virkemidler og metoder det ene ankepunktet, fordi de var i strid med tradisjoner utviklet innenfor arbeiderbevegelsen. Debattene omkring ml-bevegelsen viser redsel for at ml-erne ikke ville respektere fagbevegelsens og partiapparatets formelle og uformelle kanaler og virkemidler, samt forholde seg til de normene for politisk arbeid som LO, SV og Arbeiderpartiet anerkjente. Det innebar blant annet å godkjenne prosedyrer og regler rundt tarifforhandlinger og lønnsoppgjør, og derigjennom akseptere at det var lagt en del premisser for politisk og faglig virksomhet i bedrifter og partiapparat. Dette ble oppfattet som rimelige og demokratiske rettigheter og plikter, noe alle ansvarlige arbeidere måtte forholde seg til. En trussel mot dem medførte en demokratisk refleks – et forsvar for verdier som var blitt etablert som viktige gjennom arbeiderbevegelsens historie de siste femti årene. Det betyr ikke at arbeidslivets regler alltid ble respektert og fulgt av medlemmene i den sosialdemokratiske arbeiderbevegelsen, men at det hadde utviklet seg noen anerkjente normer og allment aksepterte idealer som det var blitt mulig å argumentere ved hjelp av.

Dette var også tydelig på Koksverket. I diskusjonene omkring ommurernes lønns- og arbeidsforhold gjorde klubbstyret det klart at ingenting ville bli akseptert hvis det ikke var i henhold til lov og avtale. Til tross for skjevheter i lønns- og arbeidsforhold måtte en holde seg til de organisasjonsmessige spillereglene. Koksverksklubben hadde «en god organisasjonsform med lange tradisjoner, og vi har et regelverk som vi møysommelig har vært med på å bygge opp. Vi vil presisere at vi *ikke er interessert* i å kaste vrak på alt dette for å gi oss ut på en eventyrpolitikk, som til syvende og sist vil frata oss de hardt tilkjempede rettigheter både på og utenfor arbeidsplassen.» Dette var «ikke bare i de ansattes egen, men i hele fagbevegelsens interesse».[33] Diskusjonene omkring ommurernes krav og underskriftsliste ble dermed gjort til en sak som rørte ved noen grunnleggende prinsipper. Gjennom tålmodig fagforeningsarbeid med lange forhandlinger, sene møter og mye papirarbeid hadde Koksverksklubben oppnådd økonomisk vekst, bedrete forhold og flere goder. Klubbstyret i Koksverksklubben, skribentene i Rana Blad og andre uttrykte frykt for at ml-erne ville bryte ned det arbeiderbevegelsen hadde bygd opp gjennom flere år. Det Koksverksklubben hadde

Til tross for skjevheter i lønns- og arbeidsforhold måtte en holde seg til de organisasjonsmessige spillereglene.

Ordfører og arbeiderpartimann Alf Øverli var sterkt kritisk til AKP-ml's virksomhet ved Norsk Koksverk i Mo i Rana. På dette bildet fra 1970 står Øverli sammen med en sentral person fra etableringen av Koksverket – tidligere statsminister Einar Gerhardsen.

utrettet gjennom en mannsalder, kunne en håndfull AKP-ere raskt kullkaste. Dette var trusselen ml-bevegelsen representerte for mange.

Å akseptere arbeiderbevegelsens tradisjoner og de prinsippene som var blitt knesatt der, handlet for ml-bevegelsens kritikere om forutsigbarhet og ansvarlighet. Ml-erne stilte imidlertid spørsmål ved om disse prinsippene alltid ble fulgt innenfor de øvrige partiene og i statsapparatet. I tillegg ville de ikke godta de organisatoriske spillereglene fordi de mente at spillet i seg selv fungerte undertrykkende og utbyttende. De reglene som var utviklet innenfor den sosialdemokratiske arbeiderbevegelsen hadde som konsekvens at arbeiderne ble undertrykt av både fagbevegelse og partitopper. Ml-erne brøt dermed ikke bare spillereglene, de ville også lage sine egne.

Arbeiderhær uten arbeidere?

Det andre temaet som utkrystalliserer seg i medias ml-debatter, er spørsmålet om hvem arbeiderklassen var, og hvem som skulle definere, avgrense og gi innhold til den og dens mål. I AKPs egne uttalelser het det at «AKP (ml) ønsker enhet med alle som i forskjellige kampspørsmål har interesse av å stå sammen for å forsvare arbeidsfolks og vanlige folks levekår. Det gjelder selvsagt også medlemmer av SV og DNA. AKP (ml) har alltid og vil alltid skarpt skille mellom den borgerlige ledelsen i SV og DNA og de vanlige medlemmene i og de som stemmer på disse partiene. I

overveiende grad hører disse til arbeiderklassen, selv om de pr. i dag ennå har illusjoner om de borgerlige arbeiderpartiene.»[34] Denne forståelsen var basert på et skille mellom partiledelse og grunnplan i partiene. I tillegg til å være utbyttet av kapitaleiere og arbeidskjøpere, var arbeiderklassen også undertrykt under ledelsen av den etablerte arbeiderbevegelsen. Om arbeiderne ikke så dette selv, så skyldtes det falsk bevissthet. Slik definerte AKP seg selv som forvalter av sannheten, og de ga sin revolusjonære bevegelse oppgaven med å avsløre at arbeidsfolk på grunnplanet hadde illusjoner og falske forståelser.

I tillegg til å være utbyttet av kapitaleiere og arbeidskjøpere, var arbeiderklassen også undertrykt under ledelsen av den etablerte arbeiderbevegelsen. Om arbeiderne ikke så dette selv, så skyldtes det falsk bevissthet.

Men arbeidere i Rana protesterte mot at AKP-ml skulle definere deres mål og interesser. Det ble blant annet begrunnet med at AKP-erne ikke hadde de erfaringene som var nødvendige for å forstå arbeidernes interesser og ønsker. Ml-erne var ikke «skikkelige» arbeidere med praksis fra «gølvet», og de manglet kjennskap til arbeidsfolks hverdag: «De henter sine medlemmer fra høyskolenivå. Mennesker som stort sett aldri har gjort et dagsverk kroppsarbeid i sitt liv. De har gått fra forelesning til forelesning – og lært om livet via Pax-bøker o.l.»[35] Den teoretiske skoleringa gjorde at ml-erne ikke hadde kontakt med det som rørte seg på gulvplanet. Om de hadde hatt det, ville de raskt oppdaget at de ikke hadde støtte for sin politikk: «R.V. bør ta seg en tur rundt på arbeidsplasser og i forskjellige bygdesamfunn for å lodde stemningen for deres ekstremt radikale politikk.»[36] I et leserbrev fra en jernverksarbeider, het det: «Gjem dere bare ikke bak skrivebordene på klubbkontorene, og vær nå ikke så opptatt av ideologi – Marx, Lenin og Stalin, men tenk mere på oss på gulvplanet, på de fagorganiserte som skal bo i hybelhusene og andre 'små'.»[37] Skolegang og utdannelse gjorde at ml-erne ble ansett som fjerne fra sin oppgave – å forsvare menigmann og hjelpe den vanlige arbeider til et bedre hverdagsliv.

Disse uttalelsene må sees på bakgrunn av den proletariseringskampanjen partiledelsen i AKP startet høsten 1974. Når arbeiderklassen ikke kom til AKP, måtte AKP gå til arbeiderklassen, som Sverre Knutsen har formulert det.[38] Slik var det også på Koksverket. Noen av de ml-erne som kom inn under ommuringsarbeidet, hadde tatt utdannelse ved Lærerhøgskolen i Nesna.[39] Som vi har sett, ble aksjonistene bak ommurernes underskriftsliste kritisert for å være en «gjeng med velskolerte folk». I dette lå det en protest mot at akademikere skulle definere arbeiderklassen og dens mål og interesser.

I tillegg til konflikten mellom erfaringsbasert versus skolebasert kunnskap, var *oppslutningen* om AKP-ml et argument mot dem. Støtten til AKP-ml var liten. Rød Valgallianse stilte liste til kommunevalget i Rana for første gang i 1975, og fikk da 1,2 prosent av oppslutningen. Ved stor-

tingsvalget to år tidligere stemte 97 personer i Rana RV – tilsvarende 0,8 prosent oppslutning.[40] I de tradisjonelle partipolitiske foraene var AKP-ml dermed et miniatyrparti, og deres valgorganisasjon RV oppnådde bare en liten andel av den valgdemokratiske oppslutningen. Den manglende oppslutningen ved valg gjorde at AKP-ere måtte være forsiktige med å uttale seg i politiske spørsmål: «Dere opptrer på gallupen med et tall som tilsvarer en skikkelig promillekjøring. Og likevel er dere så freidige at dere gjør dere til talsmenn for arbeiderne.»[41] AKPs påberopelse av å skulle forsvare arbeiderklassen ble holdt opp mot partiets størrelse og deres avstand til arbeidernes hverdagsliv. Den manglende erkjennelsen av denne kontrasten ble framstilt som frekk og freidig. I tillegg hadde de ikke støtte fra mange fagforeningsmedlemmer i distriktet, hevdet Rana Blad på lederplass: «Gruppen består av noen få jernverksarbeidere, en del skolefolk og grupper av skoleelever. Så vidt vi kjenner til er ikke en eneste en av de om lag 100 fagforeninger og bedriftsklubber i Rana med i «fronten». Den er i så måte en «arbeiderhær» uten arbeidere.»[42]

«Dere opptrer på gallupen med et tall som tilsvarer en skikkelig promillekjøring. Og likevel er dere så freidige at dere gjør dere til talsmenn for arbeiderne.»

Både partiets størrelse, den lave oppslutningen i fagbevegelsen og mangelen på erfaring fra arbeidslivet var altså grunnlag for kritikken mot AKP. I tillegg fikk alder og geografisk tilhørighet betydning i dette bildet. De argumentene som ble brukt mot ml-erne, var at de var arrogante, skolerte, unge mennesker som oppførte seg som bedrevitere med manglende respekt for andre menneskers kunnskaper og politiske syn. Den som skulle representere arbeiderklassen måtte selv ha røtter i arbeidernes liv, med felles verdier og erfaringer som folk i den tradisjonelle arbeiderbevegelsen. Ingen, aller minst skolerte ungdommer sørfra, skulle lære ranværinger hvordan de skulle leve livet sitt! I et ironisk innlegg i lokalavisa ble dette tydelig: «Det er blodig synd i Ranas arbeidende befolkning. Tenk bare på den såkalte fagbevegelsen med sine over 5.000 medlemmer. Hva forstår de egentlig? Iallfall ikke sitt eget beste! (...) Tenk at de må ha en liten flokk uorganiserte, lærere, studenter og ungdomsskoleelever til å tenke for seg. Og de må helst være sørfra også, hvis de skal kunne ha den rette forståelsen av hva som tjener best ved arbeidende folke i Rana.»[43] Den etablerte arbeiderbevegelsen, med Rana Blad som talerør, hadde lyktes med å skape bildet av at *den* var representanten for det arbeidende folk. AKPs forsøk på å stille spørsmål ved dette og peke på seg selv som alternativ, ble møtt med massiv protest.

Trusselen fra AKP

Disse avisdebattene kan kaste lys over konfliktene internt på Koksverket og slik gjøre det mulig å se diskusjonene rundt ommurerne som noe mer

enn en politisk kamp om kontrollen over Koksverksklubben. Klubbstyrets kritikk av aksjonslederne i ommurergjengen handlet ikke bare om redsel for å miste plasser og posisjoner i fagforeningsapparatet. Like interessant er det å se hvordan ml-bevegelsen ble tillagt betydninger som også fortalte noe viktig om kritikerne selv. Fordømmelsen av AKP kan leses som et forsvar for to viktige normer i Koksverkets arbeiderkollektiv.

Den ene handlet om det å være en ansvarlig arbeider. Det innebar å akseptere fagbevegelsens tradisjoner og demokratiske idealer, og dermed benytte de på forhånd definerte spilleregler. De ansatte skulle benytte arbeiderbevegelsens formelle kanaler og etablerte virkemidler, og de tradisjonelle organisasjonsprinsippene skulle holdes i hevd og følges. Den eldste generasjonen koksverksarbeidere hadde gjennom flere år jobbet for å oppnå goder *innenfor* rammene av industrikapitalismen. De hadde fått bedre lønn, gunstigere arbeidstid og sosial trygghet – alt ved hjelp av fagforeningsapparatet og dets rammeverk. Lover og regler bestemt av partene i arbeidslivet ble derfor akseptert og aner-

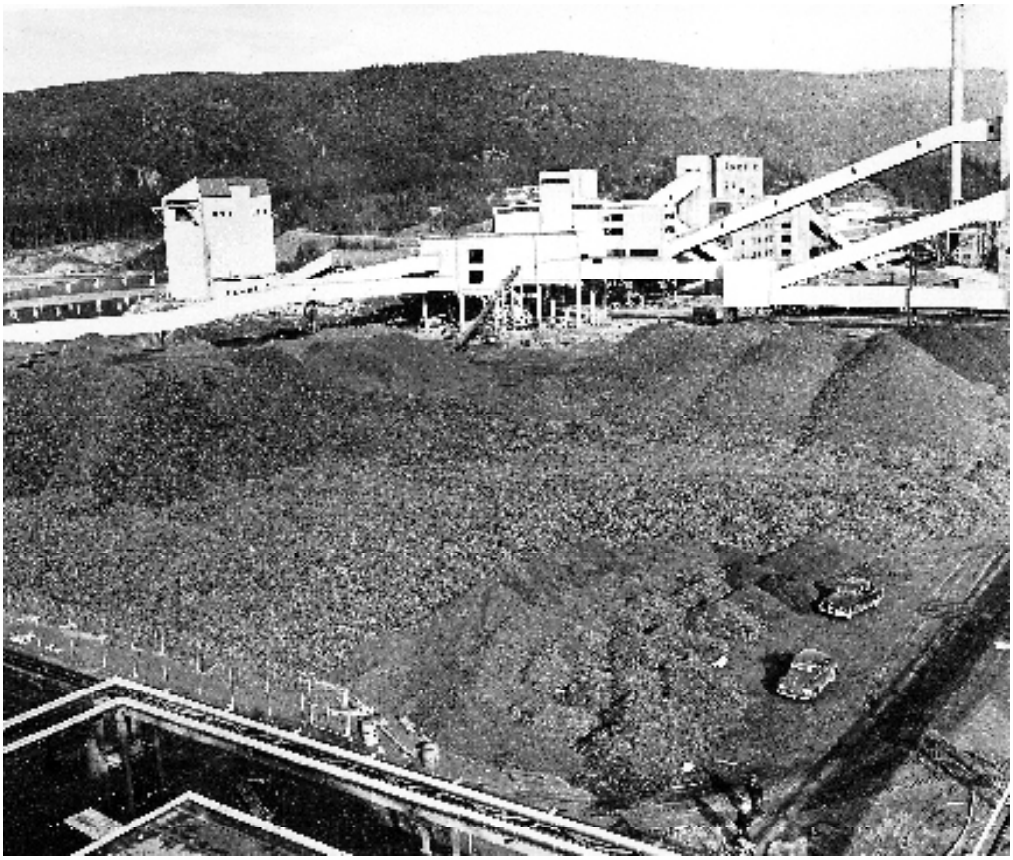

Norsk Koksverk i Mo i Rana. 30 000 tonn koks ligger klar til utskipning.

kjent, både som demokratiske prinsipper og som garantister for større velferd. Gjennom engasjement i fagbevegelsen mente mennene at de hadde oppnådd sosial og økonomisk framgang. Første generasjon koksverksarbeidere hadde vært ansvarlige arbeidere som ved hjelp av fagorganisasjonen og med respekt for arbeiderbevegelsens tradisjoner hadde fått både makt og materielle goder. Mennene ville derfor ikke frigjøre seg *fra* arbeidet, men *i* det.[44]

Det var dette som ble følt truet og utfordret av AKP-ml. Med ml-bevegelsens virkelighetsbilde var arbeiderne utbyttet og undertrykt av et borgerlig samfunnssystem og av sin egen falske bevissthet. Det politiske apparatet og demokratiske systemet de første industriarbeiderne hadde godtatt og anerkjent som rammeverk, var ifølge AKP et problem for arbeiderklassens frihet og likeverdighet. Ml-erne ble derfor vurdert som en trussel: De brøt med forståelsen av ansvarlighet i arbeidslivet, de manglet respekt for arbeiderbevegelsens sedvaner og tradisjoner, og de aksepterte ikke rammene satt av industrikapitalismen og sosialdemokratiet. Tvert imot hevdet de at arbeiderne var undertrykte under disse systemene, og utropte seg selv som dem som skulle definere arbeiderklassen og dens mål og midler.

Den andre normen som ble truet av AKP, var forståelsen av likhet og likestilling mellom mannlige ansatte i industrien. Gjennom faglig og politisk arbeid hadde Koksverkets industriarbeidere oppnådd sosial og økonomisk likestilling med en del andre menn både i og utenfor bedriftsportene. Gjennom at de hadde fått flere materielle goder og bedre rammebetingelser, mente arbeiderne at de hadde fått bekreftet sin betydning for bedriften og målt sin verdi i forhold til andre menn. De forsto seg som likestilte i forhold til andre ansatte, noe som ga en følelse av stolthet, verdighet og ære. Protesten mot AKP var basert på at ml-erne truet denne selvforståelsen og de grunnleggende normene. Gjennom utdannelse var ml-erne blitt løftet ut av arbeiderklassen, og hadde utviklet en ambivalens til sin egen sosiale bakgrunn.[45] De vurderte arbeiderklassen som «nede», og ville gjennom sin politiske kamp løfte arbeiderne ut av sin undertrykte fornedrelse. Det var denne forståelsen av seg selv som *underordnet* koksverksarbeiderne protesterte mot – de forsto seg ikke som «nede». Tvert imot opplevde de at de hadde lyktes både økonomisk og sosialt etter at de gjennom fagforeningsapparatet hadde fått makt og gjennomslag for mange av sine ønsker. Som ansvarlige fagforeningsmedlemmer hadde de frigjort seg fra arbeiderklassen, i den forstand at de ikke lenger forsto seg selv ved hjelp av slike termer. I stedet var de blitt «lik» de formelt overordnete funksjonærene og hadde ikke noe mer å oppnå som klasse. Ved hjelp av fagligpolitisk ansvarlighet hadde de løsnet sine individuelle bånd til en

Ved hjelp av fagligpolitisk ansvarlighet hadde de løsnet sine individuelle bånd til en større og undertrykt arbeiderklasse.

større og undertrykt arbeiderklasse. Hvorfor skulle da noen høgskoleutdannete ungdommer komme og «befri» dem? Ml-ernes insistering på at arbeiderne *likevel* tilhørte et klassefellesskap ble ubehagelig truende fordi det symboliserte underordning. Stoltheten som frigjort fra klassen var truet – og gjennom *det* forståelsen av ansvarlighet som midlet til å oppnå frigjørelse. Slik utfordret ml-erne mennenes etablerte syn på seg selv som likeverdige, selvstendige og ansvarlige, og truet dermed noen sentrale symboler for mannlig stolthet og ære.

Det er dermed tydelig at det sto mye på spill i diskusjonene rundt AKP-ml. Kampene dreide seg om plasser og posisjoner i statsindustrien og i fagbevegelsen, men de handlet også om ulike oppfatninger av viktige verdier og tradisjoner innenfor arbeiderbevegelsen. De ansvarlighetsnormene, likhetsidealene og demokratiske prinsippene som var blitt etablert av fagorganisasjoner og parti i tiårene som hadde gått, var satt under press av AKP-ml. De unge venstreradikalerne stilte spørsmål om forestillinga om samfunnets likhet og menneskenes likeverd, og de utfordret de dominerende forståelsene av politikkens spilleregler.

Etter de første glødende debattene rundt AKP-erne ved Koksverket, ble forholdet mellom de ulike politiske posisjonene normalisert. Ml-erne gikk inn i hverdagen ved bedriften. De som ble fast ansatt fortsatte å engasjere seg i fagligpolitiske saker og jobbet spesielt for å bedre det fysiske arbeidsmiljøet ved bedriften. At ml-debatten på Koksverket stilnet, falt sammen med at AKP som parti og bevegelse opplevde sin sammenbruddsfase. Slutten på ungdomsopprøret, Albanias Kina-kritikk og arrestasjonen av firerbanden høsten 1976, innledet slutten for ml-bevegelsen i Norge.[46] Også på Koksverket roet situasjonen seg, og ml-erne gikk i større grad inn i det etablerte fagforeningsapparatet og utnyttet det tradisjonelle forhandlingssystemet for å vinne fram med politiske krav og faglige ønsker. [47]

Noter

1 «Rød Valgallianse», leserbrev signert K. Evensen (demokrat), RB 23.5.75; «Faglig 1.mai-front», leserbrev signert F. Laukholm, formann i Rana Samorg., Rana Blad (heretter RB) 15.3.75.
2 «FAGLIG 1. MAI-FRONT», leserinnlegg signert Bjørn Lunde, RB 13.03.75.
3 Artikkelen er basert på min doktoravhandling *Fabrikkarbeider, far og forsørger. Menn og mannlighet ved Koksverket i Mo i Rana, 1950–1980,* akademisk avhandling, nr. 41 i Skriftserie fra Historisk institutt, Institutt for historie og klassiske fag/Institutt for tverrfaglige kulturstudier, NTNU, Trondheim 2003. Se også H. G. Slottemo, *Malm, makt og mennesker. Ranas historie 1890–2005,* kommunehistorie under utgivelse. Takk til Norsk Industriarbeidermuseum og Torstein Erbos gavefond for økonomisk støtte til å skrive denne artikkelen. Artikkelens overskrift er hentet fra Rana Blad 27.10.70.
4 V. Valnes, *Analyse av en forhandlingssituasjon – en bedriftsstudie-,* hovedoppgave i statsvitenskap, Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo 1972: 179; P. Karstensen, *Koks, lomp og kvitvask. Mo Kjemiske Fagforening 1959–1990 og om Norsk Koksverk A/S,* Forlaget Primas, Mo i Rana 1991: 36.
5 Styremøte i Koksverksklubben (heretter KvK) 23.4.76. Protokoll fra 17.7.72. Rana Museums arkiv (heretter RMa).
6 Forslag til vedtak fra klubbstyret, medlemsmøte i KvK 16.5.76. Protokoll fra 17.7.72. RMa.
7 Medlemsmøte i KvK 16.5.76. Protokoll fra 17.7.72. RMa.
8 Forslag til vedtak, medlemsmøte i KvK 16.5.76. Protokoll fra 17.7.72. RMa.
9 «Forbehold, reservasjon», udatert brev signert sju kvinnelige hjelpearbeidere. Protokoll fra 17.7.72. RMa.
10 «Forbehold, reservasjon», brev datert 24.5.76. Protokoll fra 17.7.72. RMa.
11 Veien Fram, udatert. Reidar Rønningsens (heretter RR) privatarkiv.
12 «Bekreftelse», brev signert O. Larsen, Arbeidskontoret for Rana, 27.4.77.
13 Dag og Tid høsten 1975. Her sitert etter E. Folkvord, *RØDT! På barrikadene for AKP og RV.* N. W. Damm & Søn AS, Oslo 1998: 213.
14 Rana Blad (heretter RB) 28.4.76. Aviskopi fra RRs privatarkiv.
15 «Ikke funksjonsdyktige», leder RB, ukjent dato. Aviskopi fra RRs privatarkiv.
16 Styremøte i KvK 22. og 23.4.76. Protokoll fra 17.7.72. RMa.
17 Brev til Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund (heretter NKIF) fra KvK v/RR. Protokoll fra 17.7.72. RMa.
18 Styremøte i KvK 16.8.76. Protokoll fra 17.7.72. RMa. Se også brev til NKIF fra KvK v/RR, datert 11.8.76. Perm merket «Klubben. Brev ut. 1970–76». RMa.
19 Styremøte i KvK 16.8.76. Protokoll fra 17.7.72. RMa.
20 «La ikke 1.mai-dagen bli kompromittert!», leder RB 15.3.75.
21 Mann, f. 1945. Intervju av artikkelens forfatter.
22 T. Hjellum, Opprøret mot de etablerte partiene og ml-bevegelsens framvekst, i T. Tvedt (red.), *(ml). En bok om maoismen i Norge,* Oslo 1989: 50–53.
23 «Rød Valgallianse», leserbrev signert «K. Evensen (demokrat)», RB 23.5.75.
24 M. Gullestad, *Kultur og hverdagsliv. På sporet av det moderne Norge,* Oslo 1989: 119. Gullestad har jobbet mye med hvordan etablering av «likhet» også innebærer ekskludering av «forskjellighet». Se for eksempel *Hverdagsfilosofer. Verdier, selvforståelse og samfunnssyn i det moderne Norge,* Oslo 1996: 226–230.
25 «GI DEM SVAR 1. MAI», leserbrev signert «Demokratisk sosialist», RB 30.4.75.

26 «Undergraving av demokratiet», leserbrev signert «Fagorganisert», RB 2.4.75.
27 «Rød Valgallianse», leserbrev signert «K. Evensen (demokrat)», RB 23.5.75.
28 «Noen spørsmål til de «røde» i Jernverksklubben», leserbrev signert A. Tustervatn, RB 18.2.75.
29 «Litt om Jernverksklubben», leserbrev signert «Jernverksansatt», RB 4.3.75.
30 «La ikke 1.mai-dagen bli kompromittert!», leder RB 15.3.75.
31 «Undergraving av demokratiet», leserbrev signert «Fagorganisert», RB 2.4.75.
32 «Gi dem svar 1. mai», leserbrev signert «Demokratisk sosialist», RB 30.4.75.
33 Forslag til vedtak fra klubbstyret i KvK på medlemsmøte 16.5.76. Protokoll fra 17.7.72. RMa.
34 «Anarkosyndikalistiske paroler», leserbrev signert «Rana AKP (ml)», RB 24.5.75.
35 «Rød Valgallianse», leserbrev signert «K. Evensen (demokrat)», RB 23. 5.75.
36 «RV, vi er overhodet ikke interessert!», leserbrev signert «Arbeider ved Jernverket, J.C.S.», RB 15.5.75.
37 «Noen spørsmål til de «røde» i Jernverksklubben», leserbrev signert A. Tustervatn, RB 18.2.75.
38 S. Knutsen, Sannhetsministeriets framvekst og sammenbrudd. Noen aspekter ved ledelsens rolle i ml-bevegelsen, i Tvedt (red.) 1989: 149.
39 Det ser ut til å ha vært grobunn for en revolusjonær bevegelse i Nesna, etter at tjue medlemmer meldte seg ut av Nesna AUF på venstreorientert grunnlag. AUF-laget ble deretter nedlagt. Se Hjellum 1989: 40 og 219.
40 SSBs nettsider: http://www.ssb.no/emner/00/01/10/stortingsvalg/histtab og http://www.ssb.no/emner/00/01/20/kommvalg/.
41 «Rød Valgalliansen», leserbrev signert «K. Evensen (demokrat)», RB 23.5.75.
42 «La ikke 1.mai-dagen bli kompromittert!», leder RB 15.3.75.
43 «Sett dem under administrasjon!», leserbrev signert «Aha», RB 1.4.75.
44 Jf. I. Kaldals begrepsmessige skille i artikkelen Det gode arbeid og de gode arbeidere – om normer og verdier i arbeidslivet som historisk tema, *Arbeiderhistorie. Årbok for Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek* 1994: 104.
45 R. Hagen, 68 (m-l), i Tvedt (red.) 1989: 60ff.
46 Knutsen 1989: 139f.